

AHİLİĞİN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ OLUŞTURAN DİNİ-AHLAKİ DEĞERLER

M Saffet SARIKAYA*

Abstract: Having learned individual and social teaching whilst enjoying public culture within worldly life *Akhilik* offers us such a world view that not over bothering daily life, caring worship, working business for *halal* earning without being burden to anybody, being helpful to one to another, being generous and sharing. These world view depend upon universal religio-ethical values. In this article, these values of *Akhilik* will be evaluated and their accuracy for current business life be emphasized.

Key Words: Akhilik, futuwwatnama, world views, business ethic.

Ahilik, eski Türk akıllık ve alp geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle İslâmî bir sentez içinde birleşip Anadolu'da ortaya çıkmış şeklidir. Günümüzdeki ifadesiyle bir sivil toplum örgütüdür. Ahiler XIII. yy'da Anadolu'nun büyük şehirlerinden en küçük köylerine kadar bütün yerleşim birimlerine yayılıp örgütlenerek, hem yerleşik hem de göçebe Türkmenlerle iç içe yaşamışlar; Moğol istilasına karşı, halkı da organize ederek önemli mücadeleler vermişlerdir. XIII. yy'ın ikinci yarısından sonra özellikle şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi olarak halkın asayiş, sükun ve huzurunu temine yönelik çaba sarf etmişlerdir.

Şeyh Ahi Evren Nasiruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö.1260)'nin önderliğinde Ahilik, Anadolu'da, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulabilmek, yerli sanatkârlarla rekabet edebilmek, sanat ve ticaretlerinde tutunabilmeleri için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre hazırlamak, sanat ve meslek sahiplerini ahlakî ve insafî

* Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Arayışlar

yetiştirmek, ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, ülkeyi savunmada devletin ordusuyla birlikte hareket etmek ve onlara yardımcı olmak¹ gibi gayelere matuf olarak teşkilatlanmıştır. Bu gayeler ilk anda Ahiliğin sadece bir esnaf teşkilatı olarak örgütlendiğini akla getiriyorsa da, Ahiliğin esnaf loncaları haline dönüşmesi 1450'lerden sonradır. Oysa XIII. yy'ın ikinci yarısından XIV yy'ın sonlarına kadar Anadolu'da bir takım büyük devlet ricalı, kadılar, müderrisler, muhtelif tarikatlara mensup şeyhler ve büyük tacirler,² "Gâziyân-ı Rum" denilen dönemin askerî gücünün önemli bir kısmı Ahiliğe mensuptur.³ Teşkilatta uygulanan erkân ve âdap ise esnaf zümresi arasında yakın zamanımıza kadar devam etmiş, sanayileşme imkanı bulamayan otantik sanat kollarında; mahalli "Yaren teşkilatları", "sıra geceleri" ve "düğün dernek"lerinde hâlâ bazı prensipleriyle varlığını sürdürmektedir.

Ahi erkân ve âdabının devamlılığını sağlayan en önemli kaynaklar şüphesiz *Fütüvvetnâmeler* olmuştur. Zira *Fütüvvetnâmeler*, Ahiliğin erkân ve adâbını didaktik bir metotla açıklayan teşkilat mensuplarının el kitapları hüviyetinde olup XIII-XVI. yy Anadolu'sunun dinî ve kültürel tarihi için önemli bilgiler içeren ilk el kaynaklardandır.⁴ Bu eserler umumiyetle müellifleri belli olmadığı için anonimleşmişlerdir.⁵ Bununla birlikte teşkilat hakkında önemli bilgiler ihtiva eden müellifi belli *Fütüvvetnâmeler* de vardır. İlk telif edilen *Fütüvvetnâmeler* Arapça ve Farsça'dır. Türkçe *Fütüvvetnâmelerin* gerek edebiyat dilinin gelişmesine bağlı olarak, gerek üslûplarındaki gramer özellikleri bakımından genellikle XIII. yy'dan sonrasına ait oldukları kabul edilir.⁶

Fütüvvetnâmelerin muhtevasına bakıldığında bilgilerin çoğu kere birbirinden nakil olduğu anlaşılmaktadır. Bu da müellif veya müstensihlerin fütüvvet-ahi çevresinde bilinen kaynakların dışına pek çıkmadıklarını, anlatılan kıssaların tarihi realitesi üzerinde fazla durmadıklarını, hatta menkibe türü

¹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, 90 vd; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, 130-135.

² M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4.baskı, Ankara 1991, 91.

³ XIII. yy'da yazılan bir *Fütüvvetnâme*'de askerlerin *Fütüvvetin* tabii üyesi oldukları vurgulanmıştır. Bk.; Hartburû, *Tuhtetü'l-Vâsâyâ*, 222. Abdulbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde *Fütüvvet* Teşkilatı", *İÜFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 205-231)

⁴ *Fütüvvetnâmelerin* Anadolu'nun dinî tarihi açısından önemine M.F. Köprülü işaret etmiştir, bk., "Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları", *Bellekten*, c.VII, 1947, 445-446.

⁵ Müjgan Cumbur, "*Bir Fütüvvetnâme Nüshasının Tanıtımı*", II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, c.IV, Ankara 1978, 85.

⁶ *Fütüvvetnâmelerin* gramer hususiyetleri hakkında bk., A. Gölpınarlı, "Burgâzi ve *Fütüvvetnâmesi*", *İÜFM*, c. XV, 1953-1954, 97-99; aynı mlf., "Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüseyin ve *Fütüvvetnâmesi*", *İÜFM*, XVII, 1955-1956, 54-59; Şeyn Eşref b. Ahmed, *Fütüvvetnâme*, nşr., O. Bilgin, İstanbul 1992, s.VI-VII; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1998, 435 vd.

efsanevî rivayetlere yer verdiklerini göstermektedir. Aynı tavır nakledilen rivayetlere de yansımış, Hz. Peygamberin hadisleri sıhhat derecesine bakılmaksızın eksik veya yanlış yazılmıştır. İlk yazılan *Fütüvvetnâmelerde*, fütüvvetin tarif ve tavsifi, ahlâkî esasların izahı yapılırken;⁷ sonra yazılan ve çoğu Türkçe olan *Fütüvvetnâmelerde* merasim erkân ve âdabına dair bilgilere daha geniş yer verildiği görülmektedir.

Bu makalede, Ahilerin oluşturdukları teşkilatın ahlakî temellerini ve bunun dünya görüşü olarak pratik hayata yansımalarını *Fütüvvetnâmelere* göre tespit etmeye çalışacağız. Ancak yazılı kaynaklarda ifade edilen hüküm ve kaidelerin ideal değerleri içerdiğini, pratiğin bazen buna uymadığını da belirtmek gerekir. Nitekim Ahmed b. İlyas ve Burgâzî, *Fütüvvetnâmelerinin* mukaddimesinde,

fütüvvet ehlinin içinde doğru yolu terk eden fık u fücür içinde bulunan, fütüvvet edep ve erkânını unutan kimselerin bulunduğunu, eserlerini onları hidayete getirmek için kaleme aldıklarını

ifade ederler.⁸ Bununla birlikte bu ideallerin grupların ulaşmak ve sahip olmak istedikleri üst değerler olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. Nitekim Evliya Çelebi Ahi zaviyelerinde suçluların nasıl terbiye edildiğine dair bir örneği şöyle naklediyor:

İstanbul'un dört mevleviyet yerinde on iki mahallede debbağ kârhaneleri vardır. Bunların içinde nice şahbaz işçiler vardır ki âdem ejdahtasıdır. Eğer içlerine bir kanlı yahut bir haricî düşse asla hâkime teslim etmezler. Ol kanlı erenlerin elinden halâs dahi olamaz. Bîçareyi köpek necisi idman etmeye tayin ederler; ister istemez tâib (tövbekâr) ve tâhir (temiz) olup nihayet bir kâr sahibi olur.⁹

Bu pasaj Ahilikteki eğitimin, kişiyi ideal ölçülere yaklaştırabilme niteliği kadar, suçluların Ahi zaviyelerinde nasıl terbiye edilip topluma ve ekonomiye kazandırıldıklarını da göstermektedir.

⁷ Taeschner, "Der Anteil des Sûfismus an Der Formungdes Futuwwaideals", *Der Islam*, c.XXIV, 1937, 50 vd.

Makale sınırları içinde *Fütüvvetnâmelerin* tek tek tanıtımı yapılmamış; neşredilen *Fütüvvetnâme* metinler yanında, Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde bulunan nüshalar üzerinde yaptığımız çalışmalar ve elde ettiğimiz bazı mikrofilm nüshaları kullanılmış; müellifi belli olan *Fütüvvetnâmeler* müellif adıyla, müellifi belli olmayan *Fütüvvetnâmeler* ise buldukları kütüphanenin kayıt numarasıyla referans gösterilmiştir.

⁸ Hartburf, 206; Burgâzî, 112. Orta Çağda bilhassa Bağdat'ta düzensiz olarak gelişen ve çeşitli huzursuzluklara sebep olan fütüvvet ehline karşı tenkitler söz konusudur. Bu konuda bk., Ignaz Goldziher, "Eine Fetwa Gegen die Futuwwa", *ZDMG*, 73.band, 1919, 127-128; Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", çev. S.Yüksel, *Belleter*, c. XXXVI, S.142, 1972 210-211.

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, nşr. A. Cevdet, İstanbul 1914, c.I, 494.

Arayışlar

Ciddi bir hiyerarşik yapılanmaya sahip Ahilikte en üst seviyeden en alt dereceye kadar herkesin uyması gereken kurallar en ince detaylarına kadar belirlenmiştir. Bu, adeta bir toplumun yeniden oluşturulma çabasıdır. Diğer bir ifadeyle Anadolu'yu yurt edinen Türklerin yerleşik hayata geçişleri ve milletleşme süreçlerinin inşasıdır. *Fütüvvetnâmelerde* fütüvvet ehlinin 740 kuralı bilmesi gerektiği ifade edilir. Bu kurallar alt alta yazılarak öğretilmek yerine, eserlerin değişik bahislerine serpiştirilerek didaktik bir şekilde okuyucu ve dinleyicilere öğretilmeye gayret edilmiştir. Bunların herkes tarafından bilinmesi gereken asgarî kısmı ise çoğu kere "sual-cevap" fasıllarında yer almıştır. *Burgazî Fütüvvetnâmesinde* bütün insanların gündelik hayatta uyması gereken yataktan kalkmadan başlayıp tekrar yatmaya kadar, yemek yemek, su içmek, söz söylemek, söz dinlemek, evden çıkmak, dükkân açmak, sokakta yürümek, hasta ziyareti, mezar ziyareti vb. alt başlıklarla 124 kural sıralanır.¹⁰ Örneğin yemek yemekle ilgili edepler şöyle sıralanır:

Yemek yemekte oniki edep vardır: Önce sağ dizini yukarı diki, sol dizini aşağıya koya, otura, lokmayı önce sağ yanıyla çiğneye, küçük lokma ala, temiz yiye, yani iki elini bulaşturmaya ve dökmeye, lokma ağızdayken hiç konuşmaya. Hiç kimsenin yediğine bakmaya, başını kaşınmaya, sağa sola bakmaya, gülmeye ve söz söyleyeceğinde arkasına döne, ekmeği ısırıp bırakmaya, tekellüf ve izzet ile yiye, çöpe atılması gereken artıkları kendi önüne koya ve yemekten sonra ellerini yıkayıp sile.

Böylece kişinin, gündelik hayatındaki en tabii ihtiyaçlarını karşılarken kendini kontrol etmesi, ötekilerle seviyeli bir ilişki kurabilmesi ve huzurlu bir toplumun oluşturulması amaçlanır.

Bu amacı, biraz daha özel olarak teşkilata yeni alınan tâliblerini uyması gereken kurallara baktığımızda da gözlemleriz. Bunlar;

- 1- Zâhiri ve bâtınını yaramaz şeylerden temizleye,
- 2- Allah'ın emrine ve Hz. Muhammed (sav)'nin şeriatine uya,
- 3- Bütün mü'minlere hayır-eridiş (hayır düşünen) ola,
- 4- Gözünü ve eteğini haramdan koruya,
- 5- Nefsi ölü, gönlü diri ola,
- 6- Dili açık, gözü bağlı ola,
- 7- Dili her zaman zikrullah'da ola,
- 8- Gönlü tâlibi Hak ola,

¹⁰ Burgâzî, 138-142. Bu kurallar kısmen Seyyid Hüseyin ve bazı *Fütüvvetnâmelerde* de yer almıştır. Bk. Seyyid Hüseyin, 121-123; Bayezit Ktb., 4581, v. 33b-35b; Selim Ağa Ktb., Kemenkeş 191/2, v. 24a-25b; Milli Ktb., B 346/33, v. 244b-245b.

- 9- Nefsi, "Ölmeden önce ölme" mertebesinde ola,
- 10- Üstadına isyankâr olmaya.
- 11- Hak söze inancı ola,
- 12- Hak ve adalet üzere ola,
- 13- Daima nefesine kahrede,
- 14- Ululara hizmet ede,
- 15- Eli altında bulunanlara şefkat ede,
- 16- Dostlara tevâzû ede,
- 17- Düşmanlara tahammül ede,
- 18- Dervişlere sehâvet ede,
- 19- Dostluğu ve düşmanlığı Allah için ede,
- 20- Ulemaya hürmet ede,
- 21- Musahiplerine nasihat ede,
- 22- Cahiller ile söyleşmeye.¹¹

İslam'ın temel akîdelerinden tasavvuftaki nefis terbiyesine yönelik esaslara ve toplumsal ilişkilere kadar pek çok önemli esasları belirleyen bu kurallar sadece yazılı metinlerde sıralanıp kalmamış bilakis çeşitli törenlerde tâliplere nasihat olarak da farklı formlarda dile getirilmiştir. Örneğin yola yeni giren ve kendisine yol atası ve yol kardeşi edinen bir tâlibe yol atasının nasihati şöyledir:

Büyükük Allah'ın işleri içindir, şefkat Allah'ın mahlukatı içindir. Dünyada müsamaha içinde, ahirette şefaât içinde ol. Ey oğul nereye gidirsen izzet ve hürmet ile git; nereye oturursan edep ile otur; ne söz söylersen hikmet ile söyle, yoksa kulak ver, dinle; durduğun zaman hizmet ile dur". Ve on iki nefes dahi verir.¹²

¹¹ Seyyid Hüseyin, 102-103.

¹² Seyyid Hüseyin, 96. Bir başka *Fütüvvetnâme*'de bu on iki nefes; üstad, yol atası ve yol kardeşleri arasında üçer adet paylaştırılarak şöyle sıralanır: Üstadın üç nefesi: 1. Zâhîrin pâk, bâtının sâk et, 2. Pîr-i Hüdâ'yı gökçek bil, 3. Pîr nazarında hizmet et. Yol atasının üç nefesi: 1. Şeriatte dilin şahadette olsun, 2. Tarikatta elin sehâvette olsun, 3. Hakikatte ayağın ibadette olsun. Sağ yol kardeşin üç nefesi: 1. Şeriat od(ateş)dur. Zira çerağı ondan yakarlar, görmediğini gösterir, her kişiye miktarını bildirir, pişmeyen pişirir, 2. Tarikat yeldir yel nefestir, nefes ikrardır, ikrarı olmayanın imanı yoktur, 3. Marifet sudur, murdarı su ile yurlar(yıkarlar) pak olur. Abdest alıp namaz kılmaktır. Hakikat türabdır. Benlikten geçip özünü meyyit mesabesinde bilip yetmiş iki millete bir nazarla bakmaktır Sol yol kardeşin üç nefesi: 1. Bir işaretür, el içinde şeriat emrinde şehadet kelimesine işaretür. Kelime-i şehâdet imanın seccadesidir, 2. Tarikatta şehâdetin nuru imandır, 3. Hakikatte amentübillah demektir, yani canı gönülden iman getirdim ahdimden dönmez demektir. Bk. Millet Ktb., Şer'iyye 900, v. 39b-40b.

Arayışlar

Şeraitte üstüvar ol, tarikatta payidar ol, hakikatte haberdar ol;

Eline, diline, beline sahip ol;

Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı,

gibi klişeleşmiş nasihat formları en bilinenlerdir.

Bunların dışında, tâlibin fütüvvetini kemale erdiren ahlakî sıfatların yüz otuz tane olduğu söylenirse de bazı Fütüvvetnâmelerde bunlardan otuz üçü sayılmıştır:

Sözünü bilip söylemek, vefa yolunda sabit kadem olmak, kerem göstermek, gökçek suretli olmak, tatlı dilli olmak, lütf ile ve iyilikle muamele etmek, dostluğu Allah için olmak, düşmanlığı Allah için olmak, kendine kötülük edene iyilik etmek, tevazu ehli olmak, tekebbür etmemek, ataya ve anaya izzet etmek, gıybeti terk etmek, sâlih olmak, komşulara iyilik etmek, ahde vefa etmek, kötülerden uzaklaşmak, dostlarıyla sohbette bulunmak, şefkat ehli olmak, dervişlere hor bakmayıp onları hoş tutmak, kimsenin malına tamah etmemek, sabır ehli olmak, şükür ehli olmak, daima halka faydası dokunmak, öfkesine hâkim olmak, suçluya rîfat ile muamele etmek, uzleti sevmek, sır saklamak, ayıp örtmek, sâlihleri hoş tutmak, dinini korumak, nerede olursa olsun Hakkı görmek, kimseyi incitmemek.¹³

Bütün bu kurallar Ahilikte, tâlip için gerekli temel dersleri esas alan sistemli bir programla beraber teşkilât içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde pratik (uygulamalı) olarak verilerek, teşkilât adap ve erkânını öğretme ve yaşatma hedeflenir. Bu eğitimin diğer bir boyutu da gündelik hayatta ve işyerinde usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde meslek eğitimi olarak verilir. Tâlibin bu eğitimi için kendisinin seçtiği meslekî ustasından başka, iki yol kardeşi ve yol atası tayin edilir.¹⁴ Teşkilât mensubunun hayat tarzı teşkilâta öğretilen dinî-ahlâkî kurallar doğrultusunda şekillenir. Böylece kişi, evrensel ahlâk ve tevhit inancına bağlı, kendisini tanıma ve tanıtırma yolunu bilen, kabiliyetlerini kullanabilen, insanlık fitratını koruyan şahsiyetli ve iyi insan olur.

Ahi zaviyelerinde eğitim, medreselerden farklı olarak geniş bir perspektifte sunuluyordu. Tâlip kendisine uygun her mahfil, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda yeni şeyler öğrenirdi. Bu usul, zaviyelerdeki terbiye-ahi ilişkisinin, medreselerdeki hoca-talebe ilişkisinden çok daha farklı bir boyutta gelişmesine sebep olmuştur. Sühreverdî'nin *Fütüvvetnâme*'sinde tafsilatlıca anlatılan bu ilişki,¹⁵ Nâsîrî ve Burgâzî'de de yer almıştır.¹⁶ Ahinin tâlip üzerindeki, tâlibin ahi

¹³ Seyyid Hüseyin, 102-103; Milli Ktb, A. 4225, 17-18.

¹⁴ Osman Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye*, İstanbul 1922, c.I, 544-545.

¹⁵ es-Sühreverdî, *Fütüvvetnâme II*, 121-149. M. Sarraf, *Resâyl-i Civanmerdân*, Tahran 1973, içinde (s.104-166).

üzerindeki hakları diye niteleyebileceğimiz bu konuda verilen malûmatı şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Tâlip, ahisinin sözünü dinleye ve asla sözünden çıkmaya,
- 2- Tâlip, ahisi yanında edebe muhalif iş yapmaya (tükürmek, sümkürmek, gülmek vs.),
- 3- Tâlip, ahisini can-ı gönülden sevip, ona yakınlık duya ve yakınlık göstere,
- 4- Tâlip, ahisi kendisine menfi bile davranırsa sabredip ondan yüz çevirmeye,
- 5- Tâlip, bir ahiye bağlana, sonra mürtet olup başkasına bağlanmaya, eğer böyle yaparsa terbiye de, onu hizmete kabul eden ikinci ahi de merduddur.
- 6- Tâlibe, ahiden önce kendisini kötülüklerden koruyacak bir yiğit gerekir, yiğit onu ahiye ulaştırır. Ahi de onu şeyhe ulaştırır.
- 7- Tâlip, zaviyede kendisine ait yere otura, ahisine sırt dönmeye ve edeb dairesinde buluna,
- 8- Tâlip, bulunduğu şehirde ahlâkı, temizliğı ve davranışlarıyla halk tarafından tanınıp sevilmelidir.
- 9- Ahi, tâlibine öğreteceğı şeyi kendi yapa ki terbiyesi de görüp öğrene,
- 10- Ahi, tâlibine dinî ilmihâl bilgilerini, bilhassa namaz ibadetinin erkânını öğrete,
- 11- Ahi, tâlibini öyle terbiye ede ki, görenler kendisini hayır dua ile yâd edeler.
- 12- Ahi, tâlibine hayatında kullanabileceğı usul ve anlayışı vermeli,
- 13- Ahi, tâlibini tedricen ve ona gerekli şeylerin hepsini kamilen öğretmeli,
- 14- Ahi, tâlibini daima ve her yerde murakabe etmeli.

Burada dile getirilen edep, sevgi, saygı, itaat, bağılılık, sebat, sabır, istikrar, uygulama ve örnek olma, oto kontrol gibi esaslar eğitimin daimi ve evrensel esasları arasındadır.

Ayrıca eğitimini tamamlayıp mesleki ve ahlaki olgunluğa erişen ve Ahi (usta) adayının řu temel vasıflara sahip olması gerekir:

¹⁶ Bak. Nâsırî, s. 319; Abdalbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 311-532), Burgâzî, 127-129. Bu esaslar yer yer ayet hadis, kıssa ve temsillerle açıklanmıştır.

Arayışlar

- 1.Cömert olmak,
- 2.Namazını kazaya koymamak, daima kılmak,
- 3.Haya sahibi olmak,
- 4.Terk-i dünya olmak,
- 5.Helal kesb etmek,
- 6.İlim sahibi olmak,
- 7.Beyler kapısına varmamak.¹⁷

Fütüvvetnâmelerde bu esaslar tek tek ayet ve hadisler esas alınarak açıklanır ki ilk iki kural dinin temel iki ibadetiyle doğrudan ilgilidir. Ahilikte cömertlik ilkesi zekat, sadaka vb. başkalarına yardımı içeren malî ibadetleri de içermektedir. Buna göre ahi çalışır kazanır; kazancının birini ehl ü iyâlinin geçimine ayırır birini ihtiyaç sahiplerine verir. Böylece ahi toplumda, çalışıp kazanan, asalak olmayan, paylaşmayı bilen, başkalarının, fakirin, muhtacın yetimin hakkını gözetken bir şahsiyet olarak öne çıkar. Yukarıda da geçtiği gibi eğitimin başından itibaren namaz kılmaya vurgu yapılması, ahilikte gündelik ibadetlere verilen önemi ve bu ibadetlere bağlı olarak hayatın daha düzenli, ilkeli yaşanması gerekliliğini göstermektedir. Bu düzen, kişinin mesleğinin gerektirdiği bilgi birikimine sahip olarak kimseye dalkavukluk etmeden bileğinin hakkıyla iş sahibi olup helalinden kazanması ve buna rağmen dünya malına meyletmemesi, hayâ ve cömertliğiyle birleşince Eflatun, Farabî vb. filozofların tasavvur ettiği mükemmel huzurlu toplum kendiliğinden oluşacaktır. Gerçekten de cömert olan insan paylaşabilen insandır. Paylaşabilen insan ise ötekilerle bütünleşebilen ve herkesle barışık yaşayan insandır. Herkesle barışık olan insan ise kaygısız, tasasız, huzurlu ve mutlu insandır.

Bir başka *Fütüvvetnâme*'de Hz. Peygamber'den naklen fütüvvet sahibinin hasletleri şu on maddede sıralanır:

Doğru sözlü olmak, ahde vefa etmek, emaneti korumak, yalanı terk etmek, yetimin malına el sümmemek, düşkünün elinden tutmak, ele geçeni fazlasıyla ihsan etmek, yaptığı iyilikleri her geçen gün artırmak, misafir davet etmek ve bütün bu hasletlerin başı da haya etmektir.¹⁸

Yine bu on sıfat ahinin ahlâkî olgunluğa erişmesini gereği olarak kırka da çıkarılır:

Fütüvvet sahibinin, ahlâkını da değiştirmesi gerekir. Öyle ki, nefis kırk pis sıfattan arınıp kırk iyi sıfata sahip olmalıdır. Kötü sıfatlar hırs, haset, kin, buğz, tekellüf, tasannu, öğrenmek, tezvîr, bilgisizlik, aptallık, nifak, ululanmak, zulüm, fîsk, hiyanet, kötülükte bulunmak ve kötü söz

¹⁷ Burgâzî, 124-127.

¹⁸ Ahmet el-Erdebîlî, *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Ktb. Ayasofya, 2049/5, v. 100b.

söylemek, bayağılık, nekeslik, tembellik, şehvete taassup, garezle sohbet, alçaklık, kötü huyluluk, vefâsızlık, hayâsızlık, utanmazlık, hile, düzen, söz götürme, pis şeylere alışma, bulanıklık, yalan, iyiliğe şükretmemek, halkı incitmek, kendisini büyük görme, vergisizlik, usanmak, mahrem olmayış, halkın gönlünü kınış, gıybet ve iftiradır. Bu kırk kötü sıfatın kırk iyi sığata dönmesi gerekir ki, onlarda bilgi, hilm, yücelik, kerem, cömertlik, yiğitlik, sebat, ağırbaşlılık, vefâ, utanmak, esirgemek, zahitlik, takva, lütuf, salâhiyet, varını bağışlamak, iyi huy, emniyet, dindarlık, tekellüfsüzlük, alçak gönüllülük, doğruluk, yürek temizliği, dua, acımak, yoksula nimet vermek, ihsanda bulunmak, sabretmek, şükretmek, teslim olmak, razı olmak, Allah'a dayanmak, kanaat, herkesle iyi geçinmek, Allah'a inanmak, Müslümanlık, sevgi, hizmet, mahremlik ve bunlara benzer sıfatlardır.¹⁹

Bütün bu kurallar *Fütüvvetnâmeler*in çoğunda Ahilik yolunun vazgeçilmez şartları olarak tavsif edilerek nasihat şeklinde hülasa edilir. Gülşehrî bunları şöyle nazm eder:²⁰

Altı şartı var fütüvvet yolunun
Üçü açık üçü bağlıdır onun
Kapısı ve alını ve sofrası bağı
Ol üçü açıktır budur sözün sağı
Ol kim üçü bağlıdır evvel dili
Gözü bağı dahi artırır yolu
Hem bel dahi bağı gerek
Ki haram odunda yanmaya yürek

Bunlar sonraki Fütüvvetnamelerde yediye çıkarılarak mensur olarak şöyle ifade edilmiştir:

Pes fütüvvette erenlere gerektir ki üzerine yedi kapıyı bağlaya ve yedi kapıyı açsın ve yedi bağlamanın ve açmanın kişiye hakikati budur:

- 1- Cimrilik kapısını bağlaya, cömertlik kapısını açsın,
- 2- Kahır kapısını bağlaya, kanaat ve rıza kapısını açsın,
- 3- Hırs ve heva kapısını bağlaya, lütf kapısını açsın,
- 4- Tokluk ve lezzet kapısını bağlaya, açlık ve riyazet kapısını açsın,

¹⁹ Necm-i Zerkûb, 187-188, ter., s. 245.

²⁰ Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr*, tıpkı basım, Haz. A. S. Levend, Ankara 1957, 199. Bu kurallar *Bürgâzi'*de mensur olarak yer alır.

Arayışlar

5- Halktan eminlik kapısını bağlaya, Hak'tan yana tevvekkül kapısını aç,

6- Herze ve hurâfet söylemek kapısını bağlaya, zikir ve tilâvet kapısını aç,

7- Şeytan filleri kapısını bağlaya, Allah'a ait filler kapısını aç.²¹

Ahinin kapısının açık olması, insan olarak küçük-büyük, genç-ihtiyar, zengin- fakir Hristiyan-Müslüman, Türk-Acem, Alevî-Sünnî demeden yani inançlarını, etnik kimliklerini dikkate almadan herkese kapısını açık tutmak, herkesle ilgilenmek, herkese yardımcı olmak demektir. Ahnin açık olması dürüstlüğe, doğruluğa, güvenilirliğe, namusluluğa, yapılan işin sağlam ve faydalı oluşuna işarettir. Sofra bağının açık olması ise yedirip içirmeye, misafirperverliğe, cömertliğe işarettir. Tıpkı peygamberler ve sahabeler gibi ahilerin de sofralarından misafir eksik olmaz. Ahi zaviyelerinin kuruluşu ve işleyişi cömertlik ilkesine dayanır. Her çalışan kazancının bir kısmını (aidat gibi) zaviyeye getirir. Burada toplanan para, zaviyeye gelen misafirleri (vakfiyelerde "ayende ve ravende" diye geçer) ağırlamak başta olmak üzere değişik ihtiyaçlar için kullanılır. Bu ihtiyaçlar arasında periyodik Ahi toplantıları, önemli kutlamalar, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik harcamalar vardır. Ahiliğin esnaf loncasına dönüşmesinden sonra, toplanan paraların önemli bir kısmı esnaf sandıklarına dönüştürülerek yeni dükkân açanlara sermaye, esnafa kredi ve destek olarak kullanılmıştır.

Dilin bağlı oluşu demek, kişinin gerek alış-verişinde, gerekse başkaları hakkında her türlü yalan dolan, hile, haset, iftira, dedikodu vb. eylemleri işlemekten kaçınması demektir. Gözün bağlı oluşu kişinin hırsızlık, dolandırıcılık, gasp vb. türlü haramları işlemekten kaçınmasını, başkalarının ayıp ve kusurlarını görmezlikten gelip örtmesini, kendisiyle meşgul olup başkalarını görmemesini ifade eder. Belin bağlı oluşu ise Türk toplumunun bütün hassasiyetiyle üzerinde durduğu namusluluk esasıdır. Halk deyişimiyle "harama uşkur çözmek, kendini helaline saklamak". Bu esas, toplumun en küçük birimi olan aile düzeninin korunması ve devamlılığına yönelik olarak önemli bir ahiakî ilkedir.

Ahilik yoluna girmek için gerek iyi hasletler yanında, kişiyi Ahilikten düşüren, teşkilattan uzaklaştırılmalarını gerektiren kötü ahiakî davranışlar ve haramlar da *Fütüvvetnâmelerde* yer bulmuştur. Bunlar:

- 1- İçki içmek,
- 2- Zina etmek,
- 3- Livâta etmek,

²¹ Razavî, Süleymaniye Ktb, İzmir 337, v. 16b; Milli Ktb. A. 4225, 3.

- 4- Gammazlık etmek,
- 5- Mûnafıklık,
- 6- Tekebbürlük,
- 7- Yavuz gönüllü olmak,
- 8- Hasetlik,
- 9- Buğz ve kin tutmak,
- 10- Kasten yalan söylemek,
- 11- Sözünde durmamak, vaadinden hulf etmek,
- 12- Emanete hıyanet etmek,
- 13- Nâmahremsi şehvetle bakmak,
- 14- Bir kimsenin aybını istemek,
- 15- Adam öldürmek,
- 16- Kumar oynamak,
- 17- Bahîl olmak, hasislik etmek,
- 18- Uğruluk (hırsızlık) etmek,
- 19- Bühtan kılmaktır²² diye sıralanmıştır.

*Fütüvvetnâmeler*de Ahilik yolunun gereği ilkelerde olduğu gibi bu kötü fiillerle ilgili olarak da Kitap ve sünnetten deliller sıralanır. Bu kötü fiillerden birisini işleyenin teşkilattan men'i için suçun sübutu, tekrarı vb. durumuna göre çeşitli yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar Alevilikteki "düşkünlük" kurumunun da proto tipini oluşturur. Ahiliğin esnaf loncalarına dönüşmesinden sonra bu yaptırımlar esnafa yönelik olarak uygulanmıştır. "*Pabucun dama atılması*" özdeyişi bu uygulamaların sembolik anlatımından dilimize yadigâr kalan güzel bir deyimdir.

Çeşitli gerekçeleri belirtilerek kâfirler, mûnafıklar, mûneccimler, içki müptelâsı olanlar, tellâklar, tellâllar, çulhalar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, hıdatçiler, madrabazlar, muhtekirler.²³ Ahî teşkilatına alınmazlar. Ancak burada adı geçen bazı mesleklerin pîrleri *Fütüvvetnâmeler*de yer alır. Meselâ "*Kasapların pîri Cömert Kassab, hekimlerin pîri Lokman Hekim*"²⁴ diye sayılmıştır. Dolayısıyla bu meslek sahiplerinin tamamen teşkilât dışında tutulmasından öte onların meslekî davranışlarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca insanlığa faydalı hizmetler yaptığına inanılan meslek sahipleri teşkilâta alınmışlardır. Örneğin ahiliğe alınmayan cerrah için; "*insanların hasta olup kendisine muhtaç olmasını isteyen*", avcı için "*ihliyacı olmadığı halde keyfi olarak*

²² Seyyid Hüseyin, 110-112; Milli Ktb., A 4225, 29; Milli Ktb., A 5594/4, v. 48b - 49b.

²³ Seyyid Hüseyin, 109-110.

²⁴ Razavî, Süleymaniye Ktb., İzmir 337, v.13b; Bayezit Ktb., Veliyyüddin, 3225, v. 46b-47a.

Arayışlar

avlanan ve hayvanlara zulmeder' izahı getirilmiştir ki, bu açıklamaların dışında kalan cerrahlar ve avcılar teşkilata kabul edilmişlerdir.²⁵

Fütüvvetnâmelerin hemen tamamında çeşitli formlarla ve uzun açıklamalarla yer alan bu ahlakî kuralları dikkatlice analiz ettiğimizde Ahiliğin dünya görüşü, hayat anlayışı ve yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken husus uygulanabilir bir kurallar bütünüyle karşı karşıya oluşumuzdur. Şöyle ki Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin derin felsefî izah ve anlayışını; Mevlevilikteki gibi ince ve üst seviyede bir estetik zevki veya "dünyadan el etek çekmeyi benimseyen" bazı sufîyâne tavırları ahilikte göremeyiz. Bunlardan farklı olarak ahilik bize, -tasavvufun özel yorum ve izahlarının dışında, muhatabın anlayabileceği bir üslûpla- fert ve toplum terbiyesini esas alan, halk kültürü içinde eğlenebilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan ancak dünyaya mihnet etmeyen, gündelik ibadetlerinde titiz davranan, kimseye yük olmadan çalışıp helalinden kazanan, cömertliği, başkalarına faydalı olmayı ilke edinen, paylaşmasını bilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşüyle ahiler, göçebe toplulukların kabalık ve hoyratlıklarını törpülerken, şehir kültürünün monoton ve sıradanlaşan hayatını dinamize etmeyi başarmışlardır. Onlar, cami ile ev arasına ya da kişilerin vicdanına sıkıştırılan şekilsel ve afakî bir dinî ve ahlakî algılamaya yerine hayatın her yerinde canlı canlı yaşanan aktif bir dinî ve ahlakî algılamaya sahiptirler.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği ve küreselleşme rüzgarlarıyla savrulduğumuz günümüzde ahiliğin dünya görüşünden faydalanabileceğimiz çok şey vardır. Ahilik bugün globalleşen dünyada en çok ihtiyaç duyulan üretici-varlıklı kesimin, yoksul ve zayıf kesimleri koruyup kollayan sosyal organizasyonlara yönelmesi eğilimini bin yıl önce hayata geçirmeyi başarmıştır. Öte yandan bugün dünyada küresel iş hayatında ahlakî değerler ve ölçüler giderek daha büyük bir önem kazanıyor, büyük firmalar kendi ahlakî kurallarını listelleyerek çalışanlarını buna uygun davranmaya yönlendiriyor.²⁶ Bu kuralların yaygınlaştırılması dünyada ve ülkemizde bazı holdinglerin, firmaların ve önde gelen isimlerin ahlakî açıdan da titiz bir biçimde sorgulanmasını sağlayacak, insanlık zararına faaliyet gösterenlerin kamu vicdanından başlayarak yargılanmasına ve zararlı faaliyetlerin önünü alacak yaptırımların uygulamaya konulmasına fırsat verecektir.

İşte tam da bu noktada ahilik kurumunun mesleki ve ticari ahlakî ön planda tutan ilkelerini hatırlamak, çağdaş sentezler üretmek ve kökü Türk kültüründe olan zenginliği XXI. yy. taşımamız gerekiyor. Bunun nasıl uygulanabilirliği sorusunun cevabını konunun uzmanlarına bırakarak detaylara

²⁵ Burgâzî, 123; Seyyid Hüseyin, 110. Diğer meslek grupları için de benzer izahlara rastlamak mümkündür.

²⁶ Salim Uslu, "İş Ahlakı", *Görüş*, Ocak 2001, Ankara, 85.

girmeden bir örnekle yetinmek istiyorum. İstanbul'da ATASER Eğitim Vakfı tarafından finanse edilen "Ahilik ve İlke Merkezli Yaşam" adlı bir proje yapılmış ve uygulanmıştır. Projenin teorik boyutu uygulama esnasındaki proje yürütücülerinin tecrübeleri de eklenerek Yaşar TÜKEK tarafından Aralık 2003'te yayınlanmıştır. Proje, "kaliteli toplum, kaliteli aile" sloganıyla Ahiliğin büyük ölçüde yukarıda saydığımız ahlaki esasların, pedagoji ve psikolojik rehberlik esaslarıyla birleştirilip yeniden yorumlanarak güncelleştirilmesini esas almıştır. Bu bağlamda kendileriyle ilişki kurulup gönüllü rehberlik desteği isteyen ailelerle birebir ilişki kurularak sağlanan destekle önemli ölçüde başarı sağlanmış; aile içi, komşular ve akrabalar arası problemler çözümlenerek Ben'den Bize geçişi esas alan, huzurlu bir aile ikeli bir toplum oluşturmak hedeflenmiştir.

Sonuç olarak günümüzde sahip olmamız gereken iş ahlakını kendi tarihimizi, kendi kültürümüzü, kendi dinî ve millî değerlerimizi yeniden okuyarak rahatlıkla elde edebiliriz. Bu konuda bizim çok güzel, ulvî, dinî ve ahlakî değerlerimiz var. Yeter ki sahip çıkmasını ve uygulamasını bilelim. Sözlerimi Denizli Babadağlıların yıllardır uyguladıkları güzel bir çarşı duasıyla bitirelim:

İnsanları ayırma hal! Hepsine adil ver hakkın
Hayırlıdan ayrılma hal! Her şeyin söyle gerçeğin
Etrafına dostluk saç hal! Eser kalır, sen gidersin
İyi belle unutma hal! Önce hizmet sonra sensin

Özet: Ahilik bize, fert ve toplum terbiyesini esas alan, halk kültürü içinde eğlenebilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan, ancak dünyaya mihnet etmeyen, gündelik ibadetlerinde titiz davranan, kimseye yük olmadan çalışıp helalinden kazanan, cömertliği, başkalarına faydalı olmayı ilke edinen, paylaşmasını bilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşünün arka planını çeşitli evrensel dinî-ahlakî değerler oluşturur. Makalede bu ahilikteki bu değerler irdelenerek, bu değerlerin günümüz iş dünyası için de hâlâ geçerliliğini koruduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvetname, dünya görüşü, iş ahlakı.